

Jog

történeti szemle

2007
KÜLÖNSZÁM

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

A honfoglalás politikai
szimbolikája

Állami ceremóniák és rítu-
sok a dualizmus korában

Ünnepek Magyarországon
a szovjet típusú diktatúra
korában

Fejezetek az „árpádsávos”
zászló és lobogó
történetéből

Zászlógyalázási per (1956)

A börtönépületek üzenete

Az eskütétel sajátos
módjai a középkori
Magyarországon

Jogi néprajzi, jogi kultúr-
történeti adatok az
áldomáshoz

Jelkép és valóság: esküdt-
szék a mérlegen

JUSTITIÁTÓL A BÍRÓI PÁLCÁIG

(Jogi kultúra, processzusok, rituálék
és szimbólumok)

JUSTITIA

A hétszemélyes tábla ülésszakának megnyitá- sával kapcsolatos cere- mónia a 18. század má- sodik felében

Eppen ötven éve, hogy egy eldugott burgenlandi folyóiratban közlésre került egy, a jogtörténészek érdeklődésére is számot tartható, rövid, német nyelvű irat a 18. század közepéről.¹ Az irat a hétszemélyes tábla összehívására vonatkozó ceremóniákat leíró tervezet, amelyből jól látható, hogy abban az időben milyen nagy szerepet szántak általában is a külsőségeknek, mennyire összefonódtak az állami élet eseményei a (II. József előtt) államvallásként hirdetett katolicizmussal, s milyen mértékben fokozódhatott a szertartások és ceremóniák mesterkéltisége és „forgatókönyvhöz kötöttsége” akkor, ha az uralkodóház egy-egy tagja volt érintve az adott ünnepélyes vagy egyáltalán nem ünnepélyes eseményben.

A bemutatandó forrás akkoriban a Burgenlandi Tartományi Levéltár állományába tartozott, ahová a Niczky család nebersdorfi (ligvándi) család és uradalmi levéltárából került.² A közlő kismartoni levéltáros érdeklődése csak arra terjedt ki, hogy megállapította az irat keletkezésének hozzávetőleges időpontját (1767 vagy 1768), valamint azt, hogy az irat Niczky Kristóf hétszemélynök révén kerülhetett a családi iratok közé.

A négy, mindkét oldalán írott lapból álló dokumentum³ – a keletkezés körülményeinek érdekessége mellett – azért is figyelemre méltó, mert egyrészt tájékoztat bennünket azokról a formalitásokról, amelyek valószínűleg III. Károly bírósági reformjai óta (de lehet, hogy már előbb is) szokásban voltak a csak időszakosan ülésező hétszemélyes tábla „ülésszakainak” kezdetekor, másrészt arról, hogy alkalmilag hogyan kívánták módosítani a szokásos ceremóniát azon tény miatt, hogy a tervezet keletkezése idején a hétszemélyes tábla elnöki tisztét „hivatalból” az uralkodó család egyik tagja töltötte be. A két változatot (az általános és a különös formalitásokat) külön-külön hasámban fogalmazza meg a tervezet.

Néhány, az irat keletkezéstörténetével kapcsolatos gondolat felvillantása után, melynek keretében az abban fontos szerepet játszó személyekkel is

megismerkedhetünk, jelen keretek között csak a ceremónia-tervezet bemutatására vállalkozhatom.

Keletkezéstörténet

Köztudott tény, hogy mind III. Károly, mind Mária Terézia a maga uralkodásának egy-egy szakaszában Magyarország élére a nádorválasztás mellőzésével helytartót nevezett ki. Ezzel a már a 16. században kialakult gyakorlatot követték a Habsburgok.⁴ Az uralkodók ekkortól folyamodtak egyre gyakrabban – a gyakorta meg nem választott nádorok helyett – helytartó kinevezéséhez. Ez azért is kedvező volt az uralkodók számára, mert a helytartónak a nádorral ellentétben nem volt törvényben rögzített hatásköre, s ez általában és több konkrét esetben lehetővé tette, hogy a király a rendek kizárásával önállóbb politikát folytathasson. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a középkorban a közigazgatási, bírói, pénzügyi és hadi feladatokat ellátó nádorral szemben a helytartó jóval szűkebb hatáskörrel rendelkezett, amelyet az uralkodó határozott meg.

Az idők folyamán a *locumtenens* hatásköre tovább szűkült, így már a 16. század során korlátozták a helytartó nádortól örökölt „királyhelyettesítő” hatáskörét, s korábbi had- és pénzügyi jogköre ekkor már teljességgel megszűnt. A század végére mindössze országos bírói és a 32 teleknél kisebb jószágokra érvényes adományozási joga maradt meg.⁵ A fejlődés Ember Győző szerint oda vezetett, hogy „A helytartóság tisztán igazságszolgáltatató hatósággá válik. A helytartói bíróság lesz az ország legfelső törvényszéke, amely elé minden pörös ügyet fellebbeznek.”⁶ A bécsi béke után a király általában a kötelezően megválasztandó nádort nevezte ki királyi helytartóvá: „A törvény rendelkezésének megfelelően a nádor viselte a helytartói tisztséget is.”⁷

Ez maradt a gyakorlat a 17. században is, bár Szelepcsényi György (az utolsó nem Habsburg) helytartói kinevezési okmánya szerint mintha valamelyest bővültek volna a helytartói hatáskörök.⁸ Mindenesetre az ítélkezési és igazságszolgáltatási jog érintetlen maradt.

III. Károly 1732-ben, a korábbi időszak gyakorlatának megfelelő hatáskörrel, Lotharingiai Ferencet nevezte ki helytartóvá, aki 1741-ig viselte a méltóságot.⁹ Ekkor ismét megerősítették a Károly által semmibe vett 1608. évi törvénycikket,¹⁰ amely szerint a nádori hivatal megüresedése esetén egy éven belül nádorválasztó országgyűlés kell összehívni.¹¹

Amikor az ezen törvény után megválasztott¹² második nádor, Batthyány Lajos 1765. október 26-án meghalt, Mária Terézia ismét törvényellenes gyakorlathoz folyamodott, helytartót nevezett ki, akire ráruházta a Helytartótanács és a hétszemé-

lyes tábla elnökségét, Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni székét, valamint a jász-kun kiváltságos kerület vezetését.

Az új helytartó egy alig huszonhét éves – tulajdonképpen nincstelen – fiatalember, Albert Kázmér szász-tescheni herceg, Mária Terézia lányának, Mária Krisztinának friss férje lett. Éppen két hónappal a nádor halála (1765. december 26.) után már le is tette esküjét, előbb II. József német-római császár, majd Mária Terézia magyar királynő előtt. Esküje szerint törekednie kellett arra, hogy minden ügyben a leghasznosabbnak tűnő tanácsot adja, valamint arra, hogy az eléje kerülő ügyekben részrehajlás nélkül, a lehető legjobban döntsön.¹³

A katonaként meglehetősen hírnévre szert tevő Albert Kázmér semmiféle államvezetési vagy igazságszolgáltatási tapasztalattal nem rendelkezett. Abszolút járatlan volt nemcsak a magyar szokásjogban és joggyakorlatban, de a birodalom jogélete is ismeretlen volt számára. A herceg korábban nem folytatott jogi tanulmányokat, és teljességgel *terra incognita* volt előtte a magyarországi bíráskodás menete. Emellett természetesen meg kellett ismerkednie Magyarországon közjogi helyzetével, a hivatalok (legfőképpen a Helytartótanács) működésével. Mária Terézia legfőbb segítségül gróf Niczky Kristófot¹⁴ rendelte mellé, aki már korábban is ismerte a herceget, s akinek családja – egyes történészek szerint – a grófi rangot szintén a hercegnek köszönhetette.¹⁵ Niczky, aki alaposnak nevezhető jogi tanulmányok után¹⁶ előbb magyar kamarai titkárként (1745), majd tanácsosként (1751), illetve a királyi tábla ülnökeként (1764), végül magyar kancelláriai tanácsnökként szerezte államszervezeti és igazgatási tapasztalatait, és 1765. november 11-én hétszemélynökké¹⁷ is kinevezték. Mint „... in jurisprudentia ac judiciali praxi experto expertimentia”¹⁸ személy a legal-kalmasabbnak tűnhetett a királynő szemében arra, hogy az új helytartót bevezesse a magyar állam működésének rejtelmeibe. Erre szolgált hamar munkával elkészített kézirata, melyet *Staats-Kenntniss von Ungarn* címmel bocsátott – valamikor 1766 első felében – Albert Kázmér herceg rendelkezésére. Niczky a munkában többek között azt hangsúlyozza, hogy a magyarok becsülettel és szeretettel viszonyulnak uralkodójukhoz, és bár féltékenyen őrzik előjogaikat, könnyen rávehetőek

minden reformra, csak azt ne osztrák címen és ne törvényeikkel ellenkező úton akarják elérni náluk.¹⁹

A királynő Niczky mellett más alkalmas szakértőkkel is igyekezett körülvenni védencét. 1765. december 29-étől a helytartói kancellária irodaigazgatója Kempelen János Nepomuk ezredes lett. A kancellária tagjait is tapasztalt hivatalnokok közül választották ki a Magyar Udvari Kamara volt tisztviselői és az elhunyt nádor mellett tevékenykedő hivatalnokok személyében. Jogi ügyekben a helytartó legfőbb segítője (Niczky mellett) az alnádorrá kinevezett Majthényi Károly lehetett, aki korábban, 1758–1763 között országbírói, majd nádori ítélőmester volt. Majthényi helyére nádori ítélőmesterré Vörös Antalt nevezték ki az országbíró javaslatára.²⁰

Albert Kázmér helytartó legfőbb feladatköre a Helytartótanács elnöki tisztének betöltése lett, amelynek során a Helytartótanács

1723. évi instrukciójában foglaltak szerint kellett eljárnia. Már ezen utasításokban is sok formalitás volt megfogalmazva: a tanácskozások pusztán egy-két órát vehettek igénybe, a helytartó elnököt a tanácsosok és a titkárok az előszobában fogadták, majd a már korábban megszabott rendben követték őt az ülésterembe. A tanácskozáskor az asztalfőn foglalt helyet az elnök, jobbán a primás, bal oldalán – kissé távolabb – az országbíró.²¹

Hasonló ceremonális előírásokkal kellett számolnia a kinevezett helytartónak a legfőbb bírói szerv, a hétszemélyes tábla tevékenységével kapcsolatban, amelynek elnöki tisztje szintén az ő titulátúrájában szerepelt.

Feltételezhetjük, hogy éppen a hétszemélyes tábla tevékenységében való aktív részvétel volt az első komoly helytartói feladata. 1766 nyarán Mária Terézia úgy vélte helyesnek, ha a helytartó és neje – a birodalomban való utazgatást megszakítva – részt vesz Pesten (!) a hétszemélyes tábla ülésein, és hitvesével együtt megismerkedik a magyarokkal. A királynő meglátása szerint a gesztus, hogy a helytartó nem vonja ki magát a feladatok alól, hanem személyesen intézi az ügyeket, jó fényt vethet rájuk, és így megszerettethetik magukat a magyarokkal.²²

A rendelkezések szerint Budán (!), Szent István napján fogadták ünnepélyesen a hercegi párt. A

Albert Kázmér (metszet)

helytartó és királyi hitvese nagyon jó benyomást keltett, s a helytartó is kedvét lelte új feladataiban.²³ Ma még nem tudjuk, hogy azon az őszön pontosan mikor került sor a hétszemélyes tábla üléseinek ünnepélyes megkezdésére, mikor játszódtak le azok a ceremóniák, amelyeket a vizsgált *Zeremonialentwurf*-ban megterveztek.

A hétszemélyes tábla a 18. század közepén²⁴

Bónis korai művéből²⁵ tudjuk, hogy a III. Károly által elhatározott és a rendek által is támogatott igazságszolgáltatási reform egyik legvitatottabb kérdése a hétszemélyes és a királyi tábla székhelyével és állandóságával függött össze. A királyi és a rendi felfogás ellentétben állt egymással. A Bónis által részletesen ismertetett – évekig tartó előkészítésben, le- és feliratokban manifesztálódó – vita végén az országgyűlés két táblája abból indult ki, hogy akárhol is lesz majd a két bírói felsőtábla, szükséges, hogy egy helyen (eredetileg Pozsonyban) működjenek, mert különben a fellebbezés addigi gyorsasága és olcsósága megszűnik, a felek és ügyvédek időt és pénzt veszítenek, amellet az akták átszállításának költsége is terheli őket. A rendek azt is kérték, hogy a Helytartótanács és a hétszemélyes tábla egy városban (vagyis Pozsonyban) székeljen, mert a nagy bírák hivatalból tagjai mindkettőnek. Emellett azt kívánták, hogy a hétszemélyes tábla állandóan ülésezze.²⁶

A végül győzedelmeskedő királyi álláspont szerint a Helytartótanácsot Pozsonyban kell felállítani, tekintet nélkül a bíróságokra ebből háruló nehézségekre; a hétszemélyes tábla időszaki lesz, a királyi tábla állandó, székhelyül pedig Pest szolgáljon.²⁷ III. Károly akarata volt az is, hogy a hétszemélyes tábla évenként két ülésszakot tartson, amelyeket Vízkereszt utáni vasárnaptól és Szent Istvántól számított 40-40 napig Pesten kell megtartani.²⁸

A reform gyakorlati jelentősége abban állt, hogy a létszámában megerősített hétszemélyes tábla ettől fogva csupán fellebbezési és egyszersmind legfelsőbb bíróságként működött,²⁹ továbbá abban, hogy a királyi tábla működése állandósult, elsőfokú hatásköre pedig a kerületi táblák felállítására következtében némileg tehermentesült, s végül

A Helytartótanács budai épülete (metszet)

abban, hogy a két bírói szervnek Pestre helyezésével a magyar királyi kúriának mindkét bírósága az állandó székhely előnyeit élvezhette.

Az addig három főpapi és három főúri bírából álló hétszemélyes tábla a törvény szerint két főpapi, két főúri és négy nemesi taggal bővült, tehát a nádor elnöklete alatt összesen tizenöt tagú bírósággá lett, amely legalább tizenegy bíró részvételével időszakonként ülésezett.³⁰

A királyi tábla pedig legalább kilenc tag jelenlétében állandóan ítélkezett, a törvénykezési szünetek kivételével; hatásköre kiterjedt az összes „táblai” ügyre.³¹

A reformok révén a hétszemélyes tábla szervezete új tagokkal bővült, és helyreállt illetékességi egysége, mely egység hiányát korábban törvények is elismerték (hiszen korábban tulajdonképpen két hétszemélyes tábla

működött – ha működött –, amelyekben csak az elnök volt azonos: mások voltak a bírótársak akkor, midőn az ország felső részeiben, és mások voltak, mikor a dunáninnyi és a dunántúli részekben tartott törvényszakot a nádor).³²

Ugyanakkor hiányossága volt a reformnak, hogy a hétszemélyes tábla – szemben a királyi táblával – nem ülésezhetett állandóan, s így a királyi táblával fennállott szoros kapcsolat megszűnt.³³

A Zeremonialentwurf³⁴

A hétszemélyes, valamint a királyi tábla székhelyének és ülésezési rendjének kérdését fentebb azért emeltem ki, mert a ceremónia elemzése szempontjából jelentősége lehet.

Bár a kéziratban semmiféle időmeghatározást nem találhatunk, feltételezhetjük, hogy – a királynői szándéknak és a jogszabályoknak megfelelően – 1766. augusztus 20-a táján történhetett azok az események, amelyek menete csak a szigorú ceremóniális előírásoknak megfelelő lehetett.

Mint említettük, forrásunk azért is értékes, mert utal a kérdéses ülésszak megnyitása előtti gyakorlatra, mely az elmúlt harminc évben (vagy lehet, hogy már a 16–17. század folyamán) kialakult:

1a. Szokásban volt korábban, hogy az ülésszak megkezdése előtt (*ante sessionem*) énekes misét tartanak *de spiritu sancto* a ferencesek pesti temp-

lomában.³⁵ Ezen általában részt szoktak venni a két tábla tagjai. Az oltárszolgálatot nemes apródok látták el.

1b. 1766-ban, mivel Albert Kázmér – mint *Praeses Curiae Regiae* – jelenlétében a *Septemviral Taffel* nem Pesten, hanem Budán készül összeülni, a misét a budai vár várkapornájában tervezik megtartani. A két tábla tagjai köteles jelenléte azzal egészül ki, hogy a tagok a helytartó előtt vonulnak a kápolnába, és a belépésnél két oldalt sort képeznek. A hercegnek kijelölt helye van az *Evangelii Seite*. Belépéskor a helytartót a miséző pap meghinti szentelt vízzel, a mise alatt pedig egy diakónus csókra nyújtja neki a keresztet. Azt, hogy a magyar gárda a miséhez kirendeltetik-e, és hogy milyen szerepe lehet az eseménynél, abban a királynőnek kell állást foglalnia.³⁶

2a. Szokásban volt eddig, hogy a hétszemélyes tábla ülészakájának megnyitásánál a királyi tábla egy ítélmestert és egy ülnököt küld *ad salutatio-nem Tabulae Septemviralis*.

2b. Jelen esetben azonban *pro Decoro Suae Serenitatis Regiae* (a királyi felség nagyobb dicsőségére) a küldöttségnek díszesebbnek kellene lennie: a királyi tábla egy főpapi és egy főúri tagja mellett az alnádor, a királyi tábla ítélmestere, egy királyi ülnök és egy érsek is legyen a küldöttség tagja. A főpapi ülnök rövid köszöntőjére a királyi fenség latin nyelven kegyeskedjék válaszolni, mint ahogy az ülés megnyitásánál is szólni kegyeskedjék a jelenlévőkhöz. Erre a kalocsai érsek válaszoljon, ezáltal mutassa ki a köteles tiszteletet *nomine Tabulae*.

3a. Mindeddig szokásban volt, hogy az ülészakon elsőként referálandó ügy hirdetménye ideiglenesen kiszögegtessék a tábla elnökének házkapujára.

3b. Mivel ezúttal a királyi fenség tisztessége ezt nem teszi lehetővé, ezért a hirdetményt most az ülés helyszínénél szolgáló épület kapujára (*ad portam domus sessionalis*) kell kifüggeszteni.³⁷

4a. Eddig a hétszemélyes tábla tíz órakor kezdte üléseit, és azok több esetben délután kettő vagy három óráig tartottak.

4b. Ez alkalommal – annak érdekében, hogy a hercegi pár betarthassa szokásos ebédidejét – az üléseket 9 órakor kell kezdeni.

5a. A királyi curia megalakítása óta szokásban volt, hogy a juratusok szabadon látogathatták az üléseket.

5b. A tervezet megfogalmazóinak most is az a véleménye, hogy ezzel a hagyománnyal jelen esetben sem szabad szakítani, mivel a változtatás nemkívánatos interpretációkra adhatna alkalmat. A tábla tagjai és az ítélmesterek kötelesek arról gondoskodni, hogy az ifjúság alkalomhoz illően viselje magát.

6a. Eddig szokásban volt, hogy a királyi curia bármely tagjának halála esetén emlékére gyászmi-

sét tartanak, amelyen a királyi curia valamennyi tagja megjelenik.

6b. Mivel az elmúlt időszak óta báró Bossányi Miklós hétszemélynök elhalálozott, ez az igény most is jelentkezhet, de a tervezet megfogalmazói azon az alázatos véleményen vannak, hogy ezúttal a herceg – mivel ez csak hivatalos ceremónia keretében lenne elképzelhető – ne jelenjen meg, hanem az országbíró (*iudex curiae*) helyettesítse az eseményen. (Az országbíró ekkor gróf erdődy Pálffy Miklós volt.)

7a. Szokásban volt eddig a pesti ülészakon, hogy a felek az elnöknek *ante relationem* előadhatták ügyük egyes részleteit.

7b. Annak az oka, hogy ez alkalommal ezt nem kívánják megengedni, pusztán az a kellemetlenség, ami ezáltal a királyi fenséget érhetné, és ennek fejében alázatosan javasolják a tervezet készítői, hogy válasszanak ki egy megfelelő órát az audenciára, melynek során a folyamodókat a herceg rövid és egységes válaszban részesíthetné, amely kegy által a bizalom (*confiance*) és a szeretet nagymértékben nőhetne a királyi fenség iránt.

Ami pedig a hercegi pár fogadásának általános külsőségeit illeti, a tervezet készítői a következőképpen képzelték el az illő fogadást Budán:

A hercegi párt az országbírónak egy püspök társaságában kell fogadnia, melynél a polgárság fegyveresen jelenjen meg és formáljon sorfalat. A városbíró és a *magistratus* a város kapuinál (*ad portam civitatis*) tegye alázatos tiszteletét. A katonaság külön utasításokat kap majd az ünnepélyes fogadtatással kapcsolatban. A nemesek és a királyi curia tagjai a kapu alatt várják a királyi felségek érkezését.

A ceremóniához értő udvaroncok a hercegnő kegyétől teszik függővé, hogy az érkezés napján vagy az azt követő napon kívánja-e Mária Krisztina mindkét tábla tagjait a kézcsók kegyében részesíteni.

Felvetik azt a félénk kérdést is, hogy a hétszemélyes tábla ülészaka alatt nem lenne-e célszerű, ha a herceg főispánként részt venne a megyegyűlésen is. (Ehhez tudnunk kell, hogy a helytartói tiszttel együtt járt Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni székének birtoklása is, amelybe Mária Terézia utasítására még 1766. januárjában Batthyány Imre asztalnokmester iktatta be Albert Kázmért.)³⁸

A formalitások fontosságát hangsúlyozandó, végül arra is emlékeztetnek a tervezet készítői, hogy nem volna-e célszerű – a korábbi terveknek megfelelően – *pro usu Tabulae Septemviralis* hat ezüst hivatali jelvényt készíttetni. Utóbbi felvetés megkérdőjelezheti a ceremóniamesterek „helyismeretét” is, hiszen a mindenkori elnökön kívül a hétszemélyes táblának hivatalosan ekkor már 18 (elnökkel együtt 19) tagja volt.³⁹

Albert Kázmér szász-tescheni herceg több mint tizenöt esztendőn keresztül viselte Magyarország helytartójának tisztségét. Jelenleg nem tudjuk, hogy ezen idő alatt milyen aktívan vett részt a hét-személyes tábla ítélezésében. Valószínűbb azonban, hogy az alnádor helyettesítette őt. Mindenképpen említésre érdemes, hogy az ő elnöksége alatt⁴⁰ került sor a *Planum Tabulare* összeállítására.⁴¹

Albert Kázmér Magyarországi működésének végét az jelentette, hogy életbe lépett az Albert és Mária Krisztina házassági szerződésében szereplő klauzula, mely szerint ha elhunyna Lotharingiai Károly, aki a németalföldi osztrák tartományok kormányzója volt, a kormányzás és helytartóság tiszte életük végéig Mária Krisztinára és Albert Kázmérra száll, annak valamennyi bevételeivel és jövedelmével. 1780. július 4-én elhunyt Lotharingiai Károly, és a házassági szerződés szerint a hercegi pár következett a németalföldi kormányzói és helytartói tisztségben. Albert Kázmér II. József előtt lemondott magyarországi helytartói tisztéről, aki azt elfogadta. A herceg lemondását az 1781. február 12-én kelt körrendelet tette közzé.⁴²

V. Appendix

Der Entwurf:

1° Es war gebräuchlich, daß *ante sessionem* ein Amt *de spiritu sancto* abgesungen werde, welche gaistliche function ist sonsten in der Kirche deren SS. Franciscanern zu Pest gehalten worden. Dieweilen aber für diesesmahl die Septemviral Taffel zu offen considiren solle, folgsam damit auch hierin falls das Decorum Seiner Königlichen Hochheit beobachtet werde, ist man der allergehorsamsten Meynung:

ad 1um Daß die erwehnte function in der Schloss Capelle verrichtet werde, und weilen Seine Königliche Hochheit derselben als *Praeses Curiae Regiae* beywohnete, so sollen die Membra bey der Taffeln *in corpore* und eben in der Ordnung als Sessionibus ihre Plätze haben, Höchstderselben vorgehen und in die Capelle begleiten, bey dem Eintritt ein Spallier formieren. Für Seine Königliche Hochheit aber miste der Sitz auf der Evangelii Seite zubereitet werden.

Bei dieser Kirchenfunction werden auch die Edelgnaben gewöhnlichermassen den Dienst verrichten, Seiner Königlichen Hochheit bey dem Eintritt der Ceremoniarius das Asperges, unter der Messe aber der Diaconus das Pacem zum Kuß praesentiren. Ob aber die Hungarische Gard dabey erscheinen und was vor eine Function verrichten solle, wird der allerhöchsten Entscheydung anheim gestellet.

2do Es war gebräuchlich, daß die Königliche Taffel bey der Eröffnung des Consesses *ad salutationem Tabulae Septemviralis* einen Protonotarium und Assessorem abgesendet hat, bey dieser Gelegenheit aber glaubet man:

ad 2^{dum} Daß *pro Decoro Suae Serenitatis Regiae* die Deputation solenner Seyn solle, sie könnte bestehen aus eine *Praelato* und *Barone Tabulae Regiae*, denen zugegeben sind der *Vicelocumtenens*, der *Protonotarius iudicis curiae regiae*, ein *Assessor regius* und ein *Arhieppiscopalis*.

Der Praelatus wird eine kurtze Anrede halten, welche Seine Königliche Hochheit in Lateinischer Sprach zu beantworten geruhen werde, wie auch Höchstdieselbe bey der eröffnung des Septemviral Congresses eine kurtze Anrede an die gegenwärtige zu hahen gesinnet sind, welche der Ertzbischof von Colocsa beantworten und das schuldige Compiment *nomine Tabulae* erstatten könnte.

3^{io} Es war gebräuchlich, daß die nächst referierende causae an der Behausungsthür des Praesidio vorläufig affigiret wurde, dieses aber leydet das Decorum Seiner Königlichen Hochheit nicht, folgsam ist man der Meynung:

ad 3^{ium} Daß der erwehnte Aviso *ad portam domus sessionalis* angeschafft werde.

4to Bishero hat die Wiral Tafel um 10 Uhr den Consess angefangen, die Sessiones aber öffters bis zwey und drey Uhr gedauert, dannenhero:

ad 4um Damit Ihro Königliche Hocheiten hierin falls Zum Mittagessen eine gewisse Stund halten können, man were der Meynung, daß die Wiral Taffel um 9 Uhr considiren solle.

5to Von der ersten Einrichtung der *Curiae Regiae* haben die Jurati den freyen Amt gehabt; man ist der Meynung:

ad 5^{tum} Daß auch bey dieser Gelegenheit der Zutritt ihnen verstattet werden möchte. Man sehet vor, daß diese Abenderung zur zerschidentlichen Interpretation anlaß geben wurde, übrigens wird ohnehin der Personal und die Protonotariën besorgen, daß die gegenwärtige Jugend sich sitzsam auführe.

6to Da einer *ex membris Curiae Regiae* mit Tod abgethet, pflaget man ein Seelen-Amt zu haben, worzu alle *membra Curiae Regiae* erscheinen. Nun hat sich der casus ereignet, da der Baron Bossany mit Tod abgegangen ist. In betreff dessen ist man der allergehorsamsten Meynung:

ad 6^{tum} Daß Seine Königliche Hochheit sich von dieser Function absentiren, und der Graf iudex curiae erscheinen könnte, indeme der durchleuchtigste Hertzog ohne öffentliche Ceremonie nicht beiwohnen könnte.

7° Gleichwie bei denen anderen Stellen also pflegen auch zu Pest die Causanten den Praesidi ihre Processual Umstände *ante relationem* vorzustellen, daß ihnen bey dieser Gelegenheit der Zutritt nicht verstattet werde, wäre keine andere Ursach

als jene Ungelegenheit, welche etwan Seine Königliche Hochheit haben wurde, welche zu vermindern, ist man des allergehorsamsten Dafürhaltens:

ad 7um Daß eine gewisse und bequemste Stund zur Audientz bestimmt werde, die Supplicanten aber könnten mit kurtzer und General Antwort abgefertigt werden. Durch diese Gnade würde die *confiance* und die liebe gegen Seine Königliche Hochheit ungemein vermehret.

8° Was aber die Reception beyder Königlicher Hochheiten anlanget, ist man der unvorschieblich allergehorsamsten Meynung, daß diese Solennität auf die nachfolgende Art eingerichtet werden könte:

1° Da beyde Königliche Hochheiten an[f]enden, solle der Graf *iudex curiae* mit einem Bischoffen höchst dieselbe empfangen.

2do Die Bürgerschaft in Gewehr aufziehen und gewöhnlichermassen Spallier formieren.

3° Der Stad-Richter mit den Magistrat in corpore Ihro Königlichen Hochheiten *ad portam civitatis* utlerthänigst complimentiren.

4° Das Militare wird ohnfehlbar von ihrer Instanz zu dieser Solennität erforderliche Orders erhalten.

5° Die Noblesse und alle sammentliche *membra Curiae Regiae* werden untern Thor die ankunft Ihro Königlichen Hochheiten erwarten.

6° Es wird von der Gnade Seiner Königlichen Hochheit der Ertzhertzogin abhängen, die *membra* der beyden Taffeln den nemlichen oder den darauf erfolgenden Tag mit dem Handkuss zu begnädigen, und ist *quo ad solennitatem receptionis*.

Übrigens will man der allerhöchsten Decision gehorsamst anheim gestellt haben, ob nich gut wäre, daß Ihro Königliche Hochheit währenden diesen Termin als Obergespann ill der Congregation praesidiren sollen.

Man hat wollen auch allerunterthänigst erinnern, ob nicht gefällig wäre, allermildigst anzuschaffen, daß 6 Silberne Amtenzeich *pro usu Tabulae Septemviralis* eingeschaffet werden.

Jegyzetek

¹ Ernst, August: *Zeremoniell bei der Zusammentritt der Septemviraltafel* (Burgenländische Heimatblätter, 19, 1957, 9–15. p.)

² Gräflisch-Niczkiyschen Familien- und Herrschaftsarchiv, Fasc. 117. n. 7282.

³ Ernst: i. m., 12. p.

⁴ A helytartóság korai fejlődésére lásd: Ember Győző: *A helytartói hivatal történetéhez a XVI. században*. In: *Emlékkönyv Szentpéter Imre születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére* (Budapest, 1938, 142–156. p.); újabban: Erdélyi Gabriella: *Vita a helytartóságról: Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatahoz* (Századok, 134, 2000, 341–371. p.); uő.: *Diskurs über die ungarische Statthaltereien: Gesichtspunkte zur Untersuchung des Verhältnisses zwischen Ferdinand I. und der ungarischen politischen Elite* (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 48, 2000, 93–126. p.)

⁵ Kulcsár Krisztina: *A helytartói státusz: Albert szász herceg (1738–1822) kinevezése és évtizedei Magyarországon* (Actas, 2002, 1., 54. p.)

⁶ Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig* (Budapest, 1946, 101. p.; a továbbiakban: Ember: *Közigazgatás*)

⁷ Ember: *Közigazgatás*, 103. p.

⁸ Kulcsár: i. m., 54. p.

⁹ Bakács, Bernadette: *Franz Stephan von Lothringen als Ungarns Statthalter, 1732–1741*. In: *Maria Theresia als Königin von Ungarn*. Hrsg. Gerda Mraz (Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte 10 Eisenstadt, 1984, 27–36. p.)

¹⁰ 1608:3. tc.: „I. § A ki ha váratlanul hamarabb elhaláloznék (a mi emberi dolog), a helyébe másiknak a megválasztására nézve, méltóztassék a királyi felség azt a módot követni, hogy egy évnek a leforgásán belől az új nádornak a megválasztása céljából az országban külön közönséges országgyűlést hirdessen és tegyen közzé.

2. § Az esetre, ha Ő felsége ezt megtenni nem akarná vagy azzal nem gondolna, az akkori országbíró úrnak, vagy ennek hiányában a tárnokmester úrnak, mindenképen teljes hatalmat adnak arra, hogy csupán ennek a határozatnak vagy cikkelynek az erejénél fogva (becsületük és tisztük el-

vesztése alatt), az országlakóknak a nádorválasztásra külön országgyűlést hirdessen és tegyen közzé.”

¹¹ 1741:9. tc.: „Az ország karai és rendei alázatos előterjesztését a királyi szent felség helyeselve, határozatott:

1. § Hogy mikor a nádori és a vele törvény szerint összekötött helytartói hivatal jóvendőben megüresedik az, egy éven túl, nem fog üresedésben hagyatni.

2. § És hogy az teljes és törvényes hatalmába és jogába visszahelyeztetvén, abban meg fog tartatni.”

¹² Pálffy (VI.) János (1741–1751), Batthyány Lajos (1751–1765)

¹³ Kulcsár: i. m., passim, különösen 55. p.

¹⁴ Életére mindmáig legrészletesebben, de kritikával fogadandóan lásd: Szentkláray Jenő: *Gróf Niczky Kristóf*. In: *Magyar Helikon: Jeles magyar államférfiak életrajz gyűjteménye*. Szerk. Helmár Ágost, Mangold Lajos (Pozsony, Budapest, 1886)

¹⁵ Szentkláray: i. m., 9. p.

¹⁶ A bécsi egyetemen disputált, bár az anyakönyvben nem szerepelt. *Disputatiojának címlapja: Tractatus de pactis et transactionibus sub benignissimis auspiciis serenissimi Magni Ducis Francisci III. Ducis Lotharingiae, et Barri, publicae disquisitioni submissu ensia perillustri domino Christophoro Niczky de eadem, in antiquissima et celeberrima Universitate Viennensi Disputabuntur in publico DD. Juris-Consultorum Collegio Anno Domini M.DCC.XLIV. mense Octob* (Viennae Austriae, 1744)

¹⁷ MOL Kancelláriai lt. Canc. exp. 1766. febr. No. 97., 148.

¹⁸ Idézi: Degré Alajos: *A Planum Tabulare keletkezésével kapcsolatos kérdések*. In: Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Szerk.: Mezey Barna (Budapest, 2004, 429. p.)

¹⁹ Szentkláray: i. m., 12. p.

²⁰ Kulcsár: i. m., 60. p.

²¹ Vö.: Kulcsár: i. m., 55. p. és az ott idézett levéltári források.

²² Kulcsár: i. m., 60. p.

²³ Kulcsár olvasata szerint – hivatkozva a helytartó emlékirataira (MOL P 298 A Habsburg család magyaróvári levéltára, Albert herceg iratai. Nr. 2. Mémoires de ma vie.)

– 1766 őszén Albert már nagy lelkesedéssel vetette bele magát a helytartói feladatokba. A kezdetekről így vallott: „Mivel gondolkodásmódommal nem tudtam összeegyeztetni, hogy e tisztségben egyszerűen csak szimbolikus szerepet játszjak, és minthogy az uralkodónő is azt kívánta, hogy buzgalommal lássam el feladatköreimet, emiatt a munka és a gyakorlat által még nagyobb gonddal szereztem meg a szükséges ismereteket. Soha nem hanyagoltam el, hogy elnököljek a Helytartótanács tanácskozásain, hogy valamenyny levelet és jelentést tanulmányozzam, átolvassam és aláírjam a kiadványokat – egyszerűen, bár kezdetben egy kissé kelletlenül, de legalább lelkiismeretesen végeztem mindazt, amit új tisztségem részemről megkövetelt.” (Kulcsár Krisztina fordítása) Vö.: Kulcsár: i. m., 61. p.

²⁴ A királyi kúria 17–18. századi történetére összefoglalóan újabban lásd: Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története* (Debrecen, 1998, 67–69. p.); Bónis György–Degré Lajos–Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* (Zalaegerszeg, 1996, 111–114. p.); Béli Gábor: *Magyar jogtörténet: A tradicionális jog* (Budapest–Pécs, 1999, 231–232. p.)

²⁵ Bónis György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában: Systematica Commissio* (Budapest, 1935)

²⁶ Bónis: i. m., 146–147. p.

²⁷ Bónis: i. m., 148. p. A vitákról lásd továbbá: Winkler János: *A kir. ítélőtábla fejlődése* (Magyar Jogászegyleti értekezések 15/86. 1925, 44–63. p.)

²⁸ Bónis: i. m., 34–35., 119–130., 135–143., 157. p.; Varga Endre–Veres Miklós: *Bírósági levéltárak 1526–1869* (Budapest, 1989, 24. p.)

²⁹ A hétszemélyes tábla ítéletével zárult perek kivonatait külön gyűjtötték (*decisiones*). Batthyány Lajos nádor 1759-ben elrendelte a perkivonatok kikeresését és lemásoltatást, hogy megállapítható legyen a későbbiekben, milyen elvi álláspont húzódott meg az egyes döntések mögött, és ezen elvi álláspontot követhessék, és szükség esetén módosíthassák. Ezen gyűjteményekről több másolat is készült, amelyeket a *Planum Tabulare* összeállítása során a Niczky-féle *deputatio* kellő módon fel is használt. Ez tette lehetővé gyors munkájukat. Lásd: Varga–Veres: i. m., 27. p.

³⁰ 1723:24. tc.: „Kegyelmesen megengedi Ő legsz. felsége, hogy az 1715. évi 24-ik törvénycikk értelmében, a hét férfiún kívül, a fentemlített királyi hét személyes táblához, az ország nádorának s egyszersmind királyi helytartónak elnöksége alatt, még más nyolcat és pedig: kettőt a főpapok, kettőt a mánások közül és végre négyet a nemesi rendből, az ország minden részeiből a mondott hét személyhez hasonló szavazattal és fizetéssel rendeljenek, s az igazságszolgáltatásra mindnyájan egyenlő esküvel legyenek kötelezve: 1. § A nádorispánnak a helyettesítés, a törvényesen távollévők vagy másképpen akadályozottak helyébe, épségben maradván addig, míg a királyi felség azokat a helyetteseket valóságos bírakká erősíti vagy helyükbe másokat kinevez.

2. § Az ily bírák pedig háromnapos időközben, 100 forint büntetés terhe alatt, a törvényszék tartásakor jelen lenni tartozzanak, ha csak súlyos betegség, vagy valamely törvényes akadály ki nem menti őket.

3. § Az említett módon megjelentek pedig, határozott órákban, a perlekedők kényelmére összeülni, s az elnökkel együtt legalább tizenegyen ítélet hozatala végett folyton jelen lenni tartozzanak.

4. § Az ország nádorispánja pedig bármely törvényes okból távol lévén, az eddig is megtartott szokás szerint az ország-bíró elnököljön.”

³¹ 1723:25–26. tc.

³² Lásd például az 1582:4–5. törvénycikkeket.

³³ Bónis: i. m., 151. p.

³⁴ A tervezetnek létezik egy másik, általunk még nem elemzett változata: előterjesztés a Hétszemélyes Tábla üléseinek részletes ceremóniájára és ügymenetére (Mária Terézia döntéseivel): MOL N 13 (Arch. loc. Alberti Ducis Saxoniae) Lad. 67. Fasc. 1. Nr. 11. Említi: Kulcsár: i. m., 61. p. (50. lj.)

³⁵ Ez annál is kézenfekvőbb volt, mivel a 18. század második felében végleges székhelyül a curia a ferencesek templomával szemben kapott egy épületet. Vö.: Varga–Veres: i. m., 28. p.

³⁶ Ennek tartalmát még nem ismerjük.

³⁷ Sajnos azt sem tudjuk, melyik budai épületben ülésezett a tábla ez alkalommal.

³⁸ Kulcsár: i. m., 56. p.

³⁹ 1741:24. tc.: „Azon buzgósághoz képest, mellyel a királyi szent felség a törvénynek és igazságnak teljes pontossággal és minden késedelem nélkül való minél gyorsabb kiszolgáltatása iránt viseltetik, az ország karai és rendjei kérelmére kegyelmesen elhatározta:

1. § Hogy a királyi hétszemélyes bíróság ülnökeinek az 1723. évi 23. cikkelyben megállapított számát még négy személlyel, még pedig eggyel a főpapok, egy másikkal a mánások, kettővel pedig a nemesek karából szaporítani; és úgy ebben, mint az ország más törvényszékein és kormánysszékein, alattvalóinak az ország minden kerületeiből való alkalmazását ezentúl is, még pedig minél erősebben figyelembe venni méltóztatik.” Vö.: Varga–Veres: i. m., 25. p. (az utóbbiak túl sok tagot [23] említenek!)

⁴⁰ A királyi curiához írt levelében (amely az 1800-ban ki-nyomtatott döntvénygyűjtemény élén is szerepel) azt írta, hogy Mária Terézia őt kérte fel levélben a munkálatok megindítására: „Quandoquidem Sua Majestas Scaratissima, mediante Benigno sub 14. Novembris 1768. ad me invia-to Rescripto, ads administrationem Justitiae tanto magis providendam, imo vero ad ipsam Tribunalium directionem, Clementer ordinare dignat est, ut omnes, quae hadtenus intervenerunt, Decisiones, seu Praejudicia Curialia, cum principalibus motivis & rationibus, per specialem eatenus ordinatam Deputationem, Comitem quippe Christophorum Nicky, cum adjunctis Antonio Vöröss & Josepho Kelcz Protonotariis, insimul colligantur, & et in certas rubricas distribuuntur...” A bizottságban Albert „emberei”, Niczky és Vörös voltak a hangadók. Vö.: *Planum Tabulare, sive Decisiones Curiales, per excelsam deputationem a piae memoriae imperatrice et regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatam colectae et in ordinem redactae anno 1769* (Posonii, 1800).

⁴¹ Degré Alajos: *A Planum Tabulare*; Wenzel Gusztáv: *Viszszapillantás az előbbi magyar királyi curának 1724-1769-iki működésére* (Ertekezések a társadalomtudományok köréből III/VIII. Budapest, 1875); Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások: Jogszabálytan* (Budapest, 1905, 713–727. p.); Günther Antal: *Emlékbeszéd a m. kir. Kuriának 1861. április hó 3-án történt visszaállítása 50. évfordulója alkalmából* (Budapest, 1911).

⁴² Kulcsár: i. m., 63. p.

